

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

University of Lapland

This is a self-archived version of an original article. This version usually differs somewhat from the publisher's final version, if the self-archived version is the accepted author manuscript.

Saamelainen kertomaperinne varhaiskasvatuksessa ja koulussa

Keskitalo, Pigga; Gaup, Ante Mihkkal

Julkaistu: 01.01.2022

Document Version

Julkaistu PDF-muodossa, tunnetaan myös nimellä tietueversio

Citation for published version (APA):

Keskitalo, P., & Gaup, A. M. (2022). *Saamelainen kertomaperinne varhaiskasvatuksessa ja koulussa*. Saamelaiskäräjät.

Saamelainen kertomaperinne varhaiskasvatuksessa ja koulussa

Pigga Keskitalo ja Ante Mihkel Gaup

Tekstissä esittelemme saamelaisen kertomusperinteen käyttöä varhaiskasvatuksessa ja koulussa. Tuomme esiin, miten tarinatuokioon ja lasten kanssa keskusteluun voi valmistautua, ja miten ne voi järjestää. Kirjoitus perustuu Norjan tutkimusneuvoston rahoittaman *Episteeminen modaliteetti etiikan ja moraalin ilmaisuihin lasten kielessä* -tutkimusprojektin aikana kertyneisiin kokemuksiin. Tehtävänämmme tässä tutkimusprojektissa oli yhteistyössä opettajaopiskelijoiden kanssa toteuttaa lapsille suunnattuja tarinatuokioita ja keskusteluita. Tekstimme perustuu projektin aikana tehtyihin huomioihin tarinatuokioiden järjestämisestä. Teksti on suunnattu tueksi kasvatus- ja opetusalle, jossa halutaan hyödyntää saamelaista kertomaperinnettä.

Kertomaperinne ja lasten kanssa käydyt keskustelut ovat tärkeä osa varhaiskasvatuksen ja koulujen toimintaa. Saamelainen kertomaperinne kertomustuokioineen kuuluu saamelaiseen lastenkasvatusperinteeseen. Näin saamelainen kertomaperinne ja sen pohjalta toteutetut keskustelut lasten kanssa nostettaisiin toiminnan keskiöön, eikä se jäisi yksittäisen opettajan kiinnostuksen ja toteutuksen varaan. Kertomaperinne tulisikin olla osa saamelaisen varhaiskasvatuksen ja koulujen suunnitelmia. Tässä yhteydessä on hyvä pohtia, miksi ja miten kertomaperinteen parissa työskennellään.

Tarinatuokioiden ja lasten kanssa pidettyjen keskusteluiden edellytyksenä on tietoisuus tarinankerronnan tavoitteista kulttuuristen arvojen säilyttäjänä. Sen lisäksi tarinankerronnan avulla voidaan käsitellä identiteettiin liittyviä kysymyksiä ja edistää lasten kieltä heidän kiinnostuksen kohteiden ja kehitystason mukaisesti. Suunnittelun pohjana käytetään luonnollisesti myös varhaiskasvatusta ja koulua ohjaavia dokumentteja.

Kertomaperinteen tyyleistä voi lasten kanssa keskustella monella tavalla. Tarinatuokioita voi toteuttaa suunnitelmallisesti tai vapaammin, eläen hetkessä. Saamelainen kulttuuriperintö sisältää sukupolvelta toiselle suullisesti siirtyneitä kertomuksia, mutta kertomukset voivat myös syntyä nykyisen arjen ohessa. Kertomusten parissa työskennellessä on olennaista valita, käyttääkö kirjoitettua vai suullista kertomusta. Kummallakin on paikkansa lasten kanssa toimittaessa.

Kertomukset sisältävät samankaltaisia ominaisuuksia kuin joiku: ne voivat olla lyhyitä tai pitkiä ja jännittäviä kohtia voidaan kerrata ja painottaa. Eläytyvää toimintaa sisältävää kertomusta on vaikea rajata etukäteen. Kertomus määrittyy sen mukaan, miten se sijoittuu tiettyyn tilaan, paikkaan ja aikaan. On myös tärkeää punnita, rakennetaanko kertomusta ja/tai joikua lasten kanssa yhdessä ja heidän kokemuksiinsa ja näkökulmiinsa perustuen vai onko lähtökohta aikuisen ohjaajan näkökulmissa. Lapsen sijoittaminen keskiöön ja hänen äänensä ja toimijuutensa näkyminen ja kuuleminen on tarinankerronnan vahvuuksia. Varhaiskasvatuksen ja koulun työskentelyn lomassa voidaan hyödyntää ajankohtaiset tilaisuudet, joissa lapset voivat kiinnittyä ja osallistua luontevasti tarinankerrontaan eri vuodenaikoina.

Valmis kertomus lähtökohdista lasten kanssa käytyihin keskusteluihin

Tutkimusryhmämme työskenteli yhdessä opettajaopiskelijoiden kanssa työstetyn valmiin tarinan parissa. Valmiin tarinan seuraaminen voi olla haastavaa, mutta samalla antoisaa. Kun arvioidaan syvällisesti tarinan eri ulottuvuuksia, antaa keskustelu samalla mahdollisuuden määrätietoisesti edistää lasten kieltä ja ajattelua. Voi kuitenkin tuntua aluksi vaikealta työskennellä sellaisen kertomuksen parissa, joka vaatii syvällistä pohdintaa ja arviointia. Sen vuoksi näihin tilanteisiin on syytä valmistautua hyvin.

Kertomukseen oli rakennettu ongelma. Lasten piti tarinan jälkeen käydyssä keskustelussa päätellä, mitkä asiat ovat oikein ja mitkä väärin. Jotta se onnistuisi, lasten tulee olla tottuneita tällaiseen työskentelyyn. Lapset voivat opetella keskustelemaan tarinoiden sisällöistä aluksi esimerkiksi pohtimalla, mikä kertomuksessa on heidän mielestään hauskaa ja ikävää. Ennen kuin voidaan edetä vaativan tason arviointia vaativaan keskusteluun oikeasta ja väärästä lasten kanssa, niin heidän olisi hyvä aluksi päästä harjoittelemaan helpommilla kertomuksilla. Kertomuksista keskusteleminen voi olla joillekin lapsille uutta. Sen vuoksi lasten on tärkeä tottua keskustelemaan erilaisista kertomuksista. Se luo pohjan, että voidaan edetä vaikeampiin kertomuksiin ja keskusteluihin lasten kanssa.

Kertomaperinteen moniulotteisuus

Saamelaisen kertomaperinteen hyödyntämisessä on monia ulottuvuuksia. Sisältöjen tulisi olla tavoitteellisia ja lapsille merkityksellisiä. Kertomusten kautta voidaan opettaa lapsia ja myös siirtää kulttuuriperintöä eteenpäin. Eräs tärkeä tarinankerronnan tehtävä on viihdyttäminen, mutta samalla siihen sisältyy mahdollisuus oppia inhimillisyyttä. Tarinankerronta on yhteydessä lasten moraalien ja etiikan kehittämiseen.

Kertomaperinteellä on vahva potentiaali saamen kielen ja saamelaisten perinteiden oppimisessa. Kertomaperinteen potentiaali kannattaakin hyödyntää. Voi kuitenkin olla vaikeaa löytää tilaa ja aikaa tarinankerrontaan, koska kasvatus- ja koulutusinstituutioita ohjaavat monet sen tehtäviä määrittävät raamit. Tämän tekijän voi pitää mielessä, kun toimintaa suunnitellaan pitkän ja lyhyen tähtäimen aikavälillä. Näitä raameja voidaan myös purkaa, kun oppimisympäristöä kehitetään.

Kertomaperinteellä on vahva dekolonialistinen ja opetusta saamelaistava merkitys. Sen avulla kykenemme uudistamaan käytettyjä oppimismenetelmiä ja myös toiminnassa mukana olevien ihmisten ajattelua. Lisäksi tarinankerronta voi helpottaa kulttuurisesti vastuullisten oppimateriaalien puutetta.

On tärkeää, että tarinankerrontaa hyödynnetään monen ikäisten oppijoiden parissa. Vaikka varhaiskasvatuksessa ja ensimmäisinä kouluvuosina hyödynnettäisiinkin saamelaisaiheita ja tarinankerronnan mahdollisuuksia, niin yläkoulun kynnyksellä oppimisjärjestelyiden muutosten takia nämä voivat unohtua. Nuorillekin tulisi järjestää tarinatuokioita heidän ikätason ja kiinnostuksien pohjalta. Kertomaperinne kiinnostaa kaiken ikäisiä oppijoita.

Moni asia saamelaiskulttuurissa on katoamassa, niin kuin myös kertomaperinne. Sitä hyödynnetään yhä vähemmän, ja yhä harvemmin lapset pääsevät kasvamaan sen parissa. Syynä tähän on maailman muuttuminen. Länsimaiset arvot ja globaalın maailman elämäntyyli ovat läsnä usein myös saamelaislasten elämässä ja kotien arjessa. Erilaisten arvoristiriitojen ja ajankäytöllisten muutoksien tuloksena jää yhä vähemmän aikaa tarinankerrontaan ja keskusteluun. Onkin ajankohtaista pohtia, miten kasvatus- ja oppimisjärjestelyissä antaa sijaa perinteille muutospaineista huolimatta.

Olisi tärkeää, että opettajankoulutus ja opettajien täydennyskoulutus pitäisivät kertoma- ja joikaamisperinnettä näkyvillä ja kuuluvilla. Opettajien tulisi saada kokemuksia koulutuksiensa aikana myös näistä menetelmistä, jotta he osaisivat niitä käyttää lasten ja nuorten parissa toimittaessa. Opettajilla täytyy olla perusosaamista ja kykyä toteuttaa tarinatuokioita osana varhaiskasvatuksen ja koulujen arkipäivää.

Ohjeita kertomaperinteen käyttöön

Seuraavaksi käsittelemme, miten tarinankerrontaan liittyvää oppimisympäristöä voidaan kehittää. Tarinankerrontaa varten voi perustaa niin kutsutun *tarinatilan*. Tällaisen tarinatilan voi rakentaa monella tapaa, joko luokkahuoneen kulmaan tai koulussa muuhun sopivaan paikkaan. Se voi olla laavun tapainen, vene tai jokin muu, jota voi muodoltaan ja tavoitteiltaan myös muuntaa aikaan ja paikkaan tarpeen mukaan. Tietysti tällainen tarinatila voidaan perustaa myös ulos, ja silloin se voidaan nimetä toisin.

Lapset mielellään kuuntelevat tarinoita ja osallistuvat tilanteisiin, jotka viihdyttävät, hämmästyttävät, pistävät ajattelemaan ja kyselemään. Tarinat kehittävät lasten mielikuvitusta ja lapset eläytyvät voimakkaasti tarinoihin. Tarinatilassa lapset voivat harjoitella kertomaan tarinoita saameksi, leikkiä kielellä ja sillä tavalla kehitetään lasten kieltä. Tässä tarinatilassa lapset pääsevät myös laulamaan ja joikaamaan. Lapsille siitä voi muodostua hauska hetki, jota he odottavat. Tarinatilassa voi vuorotellen kertoa omista kokemuksista, ajankohtaisista tapahtumista, leikeistä, unista ja unelmista. On tärkeää, että lapset oppivat kertomaan omista tapahtumista muille, ja tämä on mahdollisuus oppia tuntemaan muita lapsia ja eläytyä heidän asemaan. Lapset voivat myös vuorotellen kertoa, mitä he ovat kuulleet tai mitä ovat lukeneet esimerkiksi jostain kirjasta. Eräs tärkeä lasten muistia kehittävä toiminta on, kun lapset kertovat muistin mukaan asioita toisilleen.

Joka päivä pitäisi varata aikaa tarinoimiselle. Päivä voidaan aloittaa ja lopettaa kertomuksilla. On tärkeää varioida, jotta oppimistilanteet eivät muuttuisi tylsiksi tai yksinkertaisiksi. Tarinatuokioita voi myös nivoa yhteen muiden toimien kanssa. Esimerkiksi lapsille voi olla mieluista päästä vuoron perään valitsemaan kertomuksen. Tai jos jollakin lapsella on syntymäpäivä, niin hän pääsee ensimmäisenä valitsemaan kertomuksen. Koko ryhmä voi laulaa ja/tai joikata syntymäpäiväonnittelun luokkakaverilleen.

Kertomaperinteen voi nivoa myös eri oppimiskokonaisuuksiin. Tarinankerrontaa voi varioida ohjatun ja vapaamuotoisen välillä ja tämän tavoitteena on säilyttää oppilaiden motivaatio. Kertomaperinteen ylläpitäminen ei tarvitse olla aina ohjattua, sillä osa toiminnoista voidaan järjestää myös vapaammin. Tarinahetkeen voidaan yhdistää lepo ja rauhallinen tilanne.

Jos opettaja ei mielestään ole perehtynyt kertomaperinteeseen tarpeeksi hyvin eikä ole tottunut tarinankertoja, niin tätä taitoa voi harjaannuttaa. Opettaja voi aloittaa pikkuhiljaa ja näin päästä epävarmuuden tunteesta. Ajan mittaan tarinankerrontaa voi laajentaa. Lähtökohtana pidetään, että tarinankerronta on luonnollinen osa lapsille järjestettyä ja heille ominaista toimintaa.

Jos tuntee olonsa epävarmaksi tarinankerronnan suhteen, voidaan aloittaa helpolla ja hausalla tavalla. Oletetaan, että lapset voivat pitää opettajaa joskus vanhana ihmisenä ja hänen tarinansa mielenkiintoisia. Kun opettaja kertoo omasta lapsuudestaan, se voi olla lasten mielestä jännittävää. Opettaja voi kertoa lapsille, millaista oli kun opettaja aloitti koulun ja/tai hän oppi hiihtämään, tai montako kaveria opettajalla oli ja mitä heillä oli tapana leikkiä. Tämä voi olla opettajalle helppo tapa aloittaa tarinatuokioiden pito.

On hyödyllistä pohtia yhdessä lasten kanssa, millaisia kertomuksia he ovat kuulleet. Voidaan myös harjoitella kertomaan tarinoita, joissa on jokin selitys. Tarinoista usein nousee myös esille saamelaisten maailmankuvaan liittyviä asioita. Sanonnat ja ennustukset kuuluvat myös kertomaperinteeseen.

Kertomaperinne kuuluu kodin ja koulun väliseen yhteistyöhön. On tärkeää, että kodit saavat tiedon siitä, että varhaiskasvatuksessa tai koulussa työskennellään kertomaperinteen parissa. Näin kertomaperinne laajenee ja kertomaperinne saa keskeisemmän jalansijan lasten elämismaailmoissa. Tarinatuokioissa kodeissa voidaan esimerkiksi hyödyntää vanhoja kuvia, joiden varaan tarinatuokiot voivat rakentua. Kuvia voidaan ehkä tulostaa ja tuoda kouluun, jossa kuvien yhteyteen on mahdollista kirjoittaa erilaisia tekstejä. Kun tarinankerrontaan yhdistetään kirjoittaminen, oppimistoiminta laajenee. Lapset pitävät myös piirtämisestä ja tarinankerronnan yhdistämisestä siihen.

Opettajan innostus tarttuu lapsiin. Opettajien osaaminen, uskallus ja motivaatio innostavat oppilaat tarttumaan tarinankerrontaan. Kertomaperinteessä voidaan lisäksi hyödyntää sen leikinnällinen ja kertomuksen dramatisointiin liittyvä potentiaali.

Lopuksi

Saamenkieliseen ohjekirjaseen kuuluu liitteeseen tämän tekstin alussa mainitussa projektissa hyödynnetyt valmiit tarinat, joita voi hyödyntää omassa työssään. Näitä valmiita kertomuksia tarkastellessa voi nähdä, mitä olemme ajatelleet lapsille suunnattua tarinaa suunnitellessa.

Esimerkiksi *Duottargonagas ja reanga* -kertomuksen (*Tunturikuningas ja renki*) yhteydessä voidaan kysyä lapsilta, että miksi tai minkä takia renki halusi tehdä tarinassa tiettyjä asioita. Siihen ei löydy oikeita vastauksia, mutta lapset voivat esimerkiksi tuoda esille, että renki halusi tulla hienoksi tai vahvaksi. Lapset voivat oppivat toistensa esille tuomista ajatuksista, että on monenlaisia tapoja ymmärtää asioita ja että toisiltaan voi oppia ja niin laajentaa omaa ymmärrystä erilaisista asioista. Tällä tavalla lapset myös oppivat kuuntelemaan ja arvostamaan toistensa mielipiteitä ja rakentamaan yhteistä ymmärrystä asioista.

Toivomme tekstimme toimivan inspiraationa, kun tarinatuokioita ja niissä tapahtuvia keskusteluita nivelletään osaksi kasvatus- ja opetustoimintaa. Tämän kirjoituksen ohjeita voi soveltaa omiin tarpeisiin ja pohtia, miten nämä sopisivat omaan työhön.